

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА РІШЕННЯ

© Оксана ЗВОЗДЕЦЬКА

DOI: [https://doi.org/10.30525/
978-9934-26-709-3-8](https://doi.org/10.30525/978-9934-26-709-3-8)

Повномасштабна російсько-українська війна, безумовно, позначилася на релігійному житті України. Зважаючи на значний вплив Російської Православної Церкви (РПЦ) як знаряддя російської агресії в Україні, українська держава намагається за допомогою усіх доступних і правомірних заходів обмежити роль Української Православної Церкви Московського Патріархату (УПЦ МП)¹ як складової РПЦ у суспільно-політичному житті країни. Це проявляється у прийнятті законодавчих актів, що забороняють діяльність РПЦ в Україні, сприянні переходу храмів Московського патріархату

¹ Українська Православна Церква (далі – УПЦ) – релігійне об'єднання, яке створене у 1990 році шляхом трансформації Українського екзархату Російської Православної Церкви в Україні та очолюється митрополитом Онуфрієм із 2014 року.

під юрисдикцію Православної церкви України, припиненні служіння духовенства Московського патріархату на території Києво-Печерської лаври, а також кримінальних розслідуваннях і справах проти вищих представників Московського патріархату за обвинуваченнями у державній зраді та співпраці з Росією у веденні війни проти України. Варто відзначити, що політика держави у цьому питанні викликає спротив не лише з боку УПЦ МП, а й з боку деяких представників органів влади, місцевого самоврядування та навіть правоохоронних органів. Внутрішня напруга в суспільстві, а також загострення конфліктів між релігійними громадами УПЦ МП та Православною церквою України (ПЦУ)², спровоковані пропагандою та діями УПЦ МП на користь ворога, що є значною загрозою для національної та інформаційної безпеки України.

У своїй аналітичній доповіді «Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України» українські дослідники С. І. Здіорук та В. В. Токман визначили низку загроз для національної безпеки України, які впливають з діяльності Української православної церкви Московського патріархату. Зокрема, йдеться про:

- просування російських наративів, ідеології «русского міра»;
- розкол суспільства за світоглядною ознакою;
- підрив довіри до української влади;
- колабораціонізм з окупантами, що призвів до загибелі тисяч українців;
- пряму участь священнослужителів УПЦ МП у бойових діях: від коригування ворожих обстрілів до участі в терористичних формуваннях зі зброєю в руках;
- посилення напруги та ворожнечі між релігійними громадами³.

На думку релігієзнавця, провідного експерта з питань співпраці УПЦ МП з Росією Тетяни Деркач, ідеальною політикою української держави щодо УПЦ МП має бути:

1. Вчинення юридичних дій. Це передбачає притягнення до відповідальності всіх членів УПЦ МП, які порушили національну безпеку України, кожного окремо. Систематична перевірка та припинення

² Створена 15 грудня 2018 р. на Об'єднавчому Соборі в Софії Київській на чолі з Митрополитом Київським і всієї України Єпіфанієм (Думенко). 6 січня 2019 р. отримала від Константинопольського Патріарха Ворфоломія Томос про автокефалію (незалежність), у результаті чого народилася п'ятнадцята автокефальна православна церква – Православна церква України.

³ Здіорук С. І., Токман В. В. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2023. С. 11. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-07/religiini_vidnosyny_dopovid_13072023_zdioruk.pdf

всіх протиправних дій УПЦ МП, у тому числі і знесення незаконно збудованих храмів, наприклад, коли УПЦ МП встановлює на вулиці намет, який згодом перетворюють на церкву.

2. Проведення інформаційної кампанії, спрямованої на вірян УПЦ МП з метою розвіяти деструктивні міфи про автокефальність ПЦУ, поширювані УПЦ МП десятиліттями⁴.

Ще 20 грудня 2018 р. Верховна Рада України (ВРУ) ухвалила Закон «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» № 2662-VIII. Цей закон зобов'язує релігійні організації, які є частиною структур релігійних об'єднань із керівним центром, розташованим за межами України в державі, визнаній законом такою, що вчинила збройну агресію проти України, обов'язково відображати цю приналежність у своїй повній назві. Це має бути закріплено у статуті організації шляхом включення до назви посилання на відповідне іноземне релігійне об'єднання, з можливістю додати слова «в Україні»⁵. Таким чином, назва релігійної організації має чітко вказувати на її зв'язок із релігійним центром у державі-агресорі.

У Законі чітко зазначається, що «під Законом, яким іноземна держава визнається такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, мається на увазі Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»⁶ та/або інший закон, яким іноземна держава визнається такою, що вчинила збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України»⁷.

Також, законодавчим актом встановлюються терміни внесення змін в назви релігійних організацій та подання змін до статуту на державну реєстрацію: для релігійних організацій чотири місяці, а для релігійних громад – дев'ять місяців з дня набрання чинності цим Законом. Якщо в зазначений

⁴ Derkach Tetiana. Anatomy of treason: how the Ukrainian Orthodox Church sold its soul to the «Russian world». *RISU*. 20.04.2023. URL: https://risu.ua/en/anatomy-of-treason-how-the-ukrainian-orthodox-church-sold-its-soul-to-the-russian-world_n138707

⁵ Про внесення зміни до статті 12 Закону України щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України: Закон України № 2662-VIII від 20.12.2018 станом на 20.12.2018. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2662-19>

⁶ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII: станом на 19.05.2024 *Віомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

⁷ Про внесення зміни до статті 12 Закону України...

термін не будуть виконані зазначені вимоги, то статут втрачає чинність у частині, що стосується повної офіційної назви цієї релігійної організації⁸. Але вже, в січні 2019 р. 49 народних депутатів зареєстрували Конституційне подання щодо відповідності Конституції України Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»... № 2662–VIII. В поданні наголошується, що Закон «нівелює релігійну свободу та міжконфесійний мир в Україні, порушує конституційні права та свободи громадян...»⁹.

Лише у грудні 2022 р. Конституційний суд України ухвалив Рішення у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо Закону, який офіційно змінив зареєстровану назву церкви, щоб підкреслити її приналежність до Росії як такий, що відповідає Конституції України¹⁰. Сьогодні вона юридично відома як Українська православна церква Московського патріархату. «Окрему думку» щодо цього висловив суддя Конституційного Суду України Василь Лемак, котрий відзначив, «що сьогодні у воюючій Україні, в умовах реальних загроз її незалежності та територіальній цілісності, законодавча вимога щодо уточнення назви певної релігійної організації чи можливе введення деяких обмежень у доступі її священнослужителів до частин і з'єднань Збройних Сил України не виглядає надмірним (і непропорційним) обмеженням релігійної свободи»¹¹.

Після початку повномасштабної війни Росії проти України у 2022 р. український уряд разом із представниками громадянського суспільства

⁸ Про внесення зміни до статті 12 Закону України...

⁹ Конституційне подання щодо відповідності Конституції України Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» від 20 грудня 2018 р. № 2662–VIII. Від 18 січня 2019 р. № 04-03/6-48. Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_374.pdf

¹⁰ Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій) № 4-р/2022 від 27 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-22#Text>

¹¹ Окрема думка від 27.12.2022. Окрема думка (частково збіжна) судді Конституційного Суду України Василя Лемака стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій). ZAKON ONLINE. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb04d710-22/conv/sp:max100#n63>

активізували зусилля щодо усунення російського впливу в різних сферах суспільного життя, зокрема, і в релігійній сфері. Від листопада 2022 р. держава розпочала перевірки та розслідування діяльності православної церкви, що має зв'язки з Москвою, звинувачуючи її у просуванні кремлівської пропаганди під прикриттям релігійної доктрини. У грудні того ж року Президент Володимир Зеленський заявив, що релігійні організації, які співпрацюють із Росією, будуть заборонені, пояснивши це необхідністю запобігти внутрішній дестабілізації країни з боку держави-агресора¹².

У межах цих заходів були проведені обшуки в деяких церковних літерів і ключових монастирях, а кільком високопоставленим священнослужителям висунуто звинувачення у державній зраді та підбурюванні до міжрелігійної ворожнечі. Зокрема, Служба безпеки України відкрила кримінальне провадження щодо інциденту, який стався 12 листопада 2022 р. в одному з храмів Києво-Печерської лаври, що було зафіксовано на відео. Після молебню там виконували пісню, що містила пропагандистські тези, які прославляли «руській мір». Розслідування велося за статтею 436-2 Кримінального кодексу, яка передбачає відповідальність за виправдовування та прославлення збройної агресії РФ проти України¹³. Під час рейдів у Лаврі, які проводили українські спецслужби, було виявлено проросійську літературу, прапори та російські паспорти¹⁴.

З огляду на загрози, які несе діяльність церковних структур Московського Патріархату, 29 березня 2022 р. Верховна Рада зареєструвала законопроект № 7204 «Про заборону Московського патріархату на території України» (проект н. д. О. Савчук). Його основною метою був захист територіальної цілісності держави, адже російська культурна експансія часто передуює військовій агресії. У разі ухвалення відповідного закону на проросійські релігійні організації очікувались такі наслідки:

- уся церковна власність, що належить Російській православній церкві та її керівним структурам, буде передана у державну

¹² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 грудня 2022 р. «Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України від 01.12.2022 № 820/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8202022-45097>

¹³ Скотнікова О. СБУ завела кримінальну справу через пісню про «матушку русь» у Києво-Печерській лаврі. *Вечірній Київ*. 15.11.2022. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/74310/>

¹⁴ СБУ знайшла проросійську літературу, мільйони готівки у різній валюті та «сумнівних» громадян рф під час безпекових заходів у приміщеннях УПЦ (МП). СБУ. 23.11.2022. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-znaishla-prorosiisku-literaturu-miliony-hotivky-u-rizni-valuti-ta-sumnivnykh-hromadian-rf-pid-chas-bezpekovykh-zakhodiv-u-prymishchenniakh-upts-mp-video>

власність протягом 48 годин із моменту набрання законом чинності;

- релігійні громади отримають 14 днів для зміни юрисдикції. У разі переходу до іншої конфесійної підлеглості вони зберігають за собою церковне майно;
- Києво-Печерська, Почаївська та Святогірська лаври передаються у власність української держави¹⁵.

9 грудня 2022 р., на своєму засіданні, Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики розглянув цей законопроект. За результатами обговорення Комітет ухвалив рішення рекомендувати Верховній Раді України відхилити проект Закону про заборону Московського патріархату на території України¹⁶.

З метою захисту духовної незалежності, недопущення розколу у суспільстві за релігійною ознакою, сприяння консолідації українського суспільства та виявлення порушень у діяльності УПЦ МП стало введення в дію Указу Президента України № 820 від 1 грудня 2022 р. Цей документ зобов'язав Кабінет Міністрів України протягом двох місяців провести релігієзнавчу експертизу «Статуту про управління Української православної церкви» на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом та перевірити, чи законно релігійні організації, зокрема, УПЦ МП, користуються майном, яке перебуває на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника¹⁷.

Для «забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні»¹⁸ ще на підставі рішення Уряду від 12 червня 2019 р. (№ 503)¹⁹ було створено Державну службу з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) – центральний орган виконавчої влади з граничною чисельністю працівників у кількості

¹⁵ Проект Закону про заборону Московського патріархату на території України № 7204 від 22.03.2022. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39276>

¹⁶ Верховна Рада України. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики. До реєстр. № 7204 від 22.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/ef323fbc-465a-43cf-9c55-dd18fc4fd4d4>

¹⁷ Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : Указ Президента України № 820/2022 від 1.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021525-22#Text>

¹⁸ Про внесення змін до Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті і Положення про Міністерство культури та інформаційної політики України : Постанова Каб. Міністрів України № 1419 від 20.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1419-2022-p>

¹⁹ Про утворення Державної служби України з етнополітики та свободи совісті : Постанова Каб. Міністрів України № 503 від 12.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503-2019-p#Text>

57 осіб (у тому числі державних службовців – 51), «діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України»²⁰.

Ключові завдання ДЕСС включають:

- удосконалення законодавчої та нормативної бази для гарантування прав національних меншин і корінних народів, забезпечення свободи совісті та ефективного державного регулювання у сфері етнополітики й релігії, з урахуванням міжнародних зобов'язань України та її євроінтеграційного курсу;
- розвиток співпраці та партнерства з релігійними інституціями й міжконфесійними об'єднаннями, підтримка реалізації їхніх соціально важливих ініціатив;
- посилення ролі військового капеланства та активізація взаємодії з громадськими організаціями, що представляють національні меншини та корінні народи України;
- надання релігійним організаціям адміністративних послуг і розширення міжнародної співпраці України в галузі етнополітики та свободи совісті через участь у моніторингових і консультативних механізмах²¹.

Для реалізації Указу Президента № 820 від 1 грудня 2022 р., Наказом ДЕСС від 23 грудня 2022 р. № Н-39/11 було утворено Експертну групу із забезпечення проведення релігієзнавчої експертизи «Статуту про управління Української Православної Церкви» (далі – Експертна група)²². До складу Експертної групи, яка діяла до 27 січня 2023 р., у складі семи фахівців з релігієзнавства та богослов'я на чолі з професором, завідувачем відділенням релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України О. Н. Саган.

Експертна група дійшла таких висновків:

1. Попри ухвалення нової редакції Статуту про управління Української Православної Церкви (УПЦ) від 27 травня 2022 р. та відповідної Постанови Собору УПЦ, формальний церковно-канонічний зв'язок цієї церкви з Російською Православною

²⁰ Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України : Постанова Каб. Міністрів України № 812 від 21.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2019-p#Text>

²¹ Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. Звіт про результати роботи Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. 2023. С. 10. ДЕСС. URL: <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Zvit-2023.pdf>

²² Статут про управління Української Православної Церкви (з доповненнями і змінами), Ухвалений Собором Української Православної Церкви 27 травня 2022 р., м. Київ. Релігійно-інформаційна служба України (RISU). URL: <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/1.2-Statut-UPTS.pdf>

Церквою збережено. УПЦ і надалі залишається частиною структури РПЦ – не як автокефальна церква, а як підрозділ, що має окремі ознаки самостійності, однак не є повноцінним самостійним суб'єктом у канонічному сенсі.

2. Українська Православна Церква перебуває у підпорядкованих відносинах із Російською Православною Церквою, що відображає модель «частина – ціле». Це не є рівноправні стосунки між двома автокефальними церквами. УПЦ також не має статусу автономії, який би був офіційно визнаний у православному світі, а отже, з погляду еклезіології²³ та канонічного права вона залишається внутрішньою структурною одиницею РПЦ, без власного канонічного статусу як окремої церкви.
3. Аналіз діяльності або її відсутності з боку керівних органів УПЦ свідчить про те, що вона не функціонує як незалежна (автокефальна) церковна структура. Церква не заявила про відокремлення від РПЦ, і немає жодних офіційних документів або рішень, які б свідчили про її вихід із канонічної юрисдикції Московського патріархату. Експертна група не виявила жодних доказів зміни статусу УПЦ як підпорядкованої частини РПЦ²⁴.

Попри те, що релігієзнавча експертиза Статуту про управління УПЦ була проведена прозоро, об'єктивно та з урахуванням усіх матеріалів, наданих самою УПЦ, 25 серпня 2023 р. Київський окружний адміністративний суд відкрив провадження за позовом Київської митрополії Української Православної Церкви проти Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, що стосується результатів цієї експертизи²⁵. «Релігієзнавча експертиза проведена з порушенням законодавства, упередженими та ворожо налаштованими проти УПЦ експертами, які самовільно змінили предмет і об'єкт дослідження, вдаючись до маніпуляцій», повідомив Інформаційно-просвітницький відділ УПЦ МП²⁶.

²³ Галузь християнського богослов'я, що вивчає природу і властивості Церкви.

²⁴ Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом : Наказ Державної служби України з етнополітики та свободи совісті № Н-8/11 від 27 січня 2023 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/visnovok-religijeznavchoyi-ekspertizi-statutu-pro/>

²⁵ У суді відкрито провадження УПЦ МП проти ДЕСС. *Релігійно-інформаційна служба України*. 31.08.2023. URL: https://risu.ua/u-sudi-vidkrito-provazhennya-upc-mp-proti-dess_n142101

²⁶ Юридичний відділ УПЦ опублікував коментар про судове оскарження релігієзнавчої експертизи ДЕСС. *Українська Православна Церква. Синодальний інформаційно-просвітницький вісник УПЦ*. 30.08.2023. URL: <https://news.church.ua/2023/08/30/yuridichnij-viddil-upc-opublikuvav-komentar-pro-sudove-oskarzhennya-religijeznavchoji-ekspertizi-dess/#2025-04-23>

18 вересня 2024 р. Київський окружний суд виніс рішення» «у задоволенні адміністративного позову Київської Митрополії Української Православної Церкви ... до Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, ... Голови Державної служби України з етнополітики та свободи совісті Міністерства культури України Єленського Віктора Євгеновича ... відмовити»²⁷.

Також, для реалізації Указу Президента № 820 Кабмін прийняв Постанову № 1461 від 23 грудня 2022 р. відповідно до якої було створено тимчасовий консультативно-дорадчий орган – Міжвідомчу робочу групу з підготовки пропозицій та рекомендацій щодо організації виконання окремих завдань, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій в Україні (далі – Міжвідомча робоча група)²⁸ та затверджено Положення про її діяльність. Основним завданням Міжвідомчої робочої групи була розробка пропозицій та рекомендацій щодо перевірки законності використання релігійними організаціями майна на території Києво-Печерської лаври²⁹. Міжвідомча робоча група провела чотири засідання (11.01.2023, 25.01.2023, 01.02.2023 та 08.02.2023).

Міжвідомча робоча група ознайомила з висновками перевірки наявності правових підстав та дотримання умов користування релігійними організаціями майном, яке перебуває на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Для цього Міністерство культури та інформаційної політики (МКІП) створило комісію з перевірки окремих питань діяльності Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» на виконання Указу Президента № 820 (далі – Комісія) та робочої групи з перевірки наявності правових підстав та дотримання умов користування релігійними організаціями майном, яке перебуває на території Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» (далі – Робоча група). Комісія здійснювала зазначену перевірку від 15 березня до 15 травня 2023 р.

За результатами роботи Комісії та Робочої групи, створених МКІП, було сформульовано такі висновки:

1. У ході перевірки встановлено, що Монастир порушив умови договору користування майном, зокрема – допустив перебування на території Нижньої Лаври Національного заповідника

²⁷ Єдиний державний реєстр судових рішень. Київський окружний адміністративний суд : Рішення іменем України № 320/26027/23 від 18 вересня 2024 р. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/121701279/>

²⁸ Про утворення Міжвідомчої робочої групи з підготовки пропозицій та рекомендацій щодо організації виконання окремих завдань, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій в Україні : Постанова Каб. Міністрів України № 1461 від 23.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1461-2022-p#Text>

²⁹ Там само.

сторонніх юридичних осіб, яким було передано будівлі без погодження з Національним заповідником.

2. Виявлено факти порушення Монастирем положень договору та норм законодавства у сфері охорони культурної спадщини.
3. Враховуючи ці обставини, вважається правомірним одностороннє розірвання договору. Це може бути здійснено на підставі пункту 8.1 договору через зафіксовані порушення його умов або відповідно до положень чинного законодавства України, яке дозволяє розірвати договір найму, укладений на невизначений строк, шляхом письмового повідомлення іншої сторони за один або три місяці до припинення дії договору³⁰.

З урахуванням рекомендацій Міжвідомчої робочої групи Кабінет Міністрів України видав розпорядження про припинення безоплатного користування релігійною організацією «Українська Православна Церква» культовими будівлями та іншим майном, що є державною власністю, розташованим на території Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»³¹ про що заявив на той час міністр культури та інформаційної політики України Олександр Ткаченко: «з 29 березня 2023 р. припиняється дія договору про безоплатне користування УПЦ Києво-Печерської Лаври. Це стосується всіх приміщень, які орендує УПЦ в Лаврі»³². У листі таке рішення аргументується результатами роботи слідчої комісії, яка «встановила порушення Монастирем умов Договору про користування державним майном». До цього ж, 1 січня 2023 р. закінчився термін дії договору від 17 червня 2016 р., за яким УПЦ безоплатно користувалася Успенським собором та Трапезною церквою Києво-Печерської лаври.

Незважаючи на всі попередження, представники УПЦ МП відмовилися залишити монастирські приміщення. У відповідь, 29 березня 2023 р. до Господарського суду Києва надійшов позов від Свято-Успенської Києво-Печерської лаври. У ньому вимагали визнати недійсною відмову від договору з УПЦ МП. Митрополит Павло Лебідь (псевдо «Паша Мерседес») публічно заявляв, що УПЦ МП не збирається виселятись із території Києво-Печерської Лаври³³.

³⁰ Державна служба України з етнополітики та свободи совісті...

³¹ Про визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 519 : Розпорядження Каб. Міністрів України № 262-р від 30.03.2023. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/262-2023-p#Text>

³² У Російській православній церкві кажуть, що єдність із УПЦ (МП) зберігається. *Радіо Свобода*. 28 травня 2022 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ppts-upts-yednist/31872981.html>

³³ Кабацій М. Суд відмовив Московському патріархату у проведенні богослужінь в Лаврі. *Українська правда*. 13 червня 2023 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/06/13/254837/>

Однак, 13 червня 2023 р. Господарський суд Києва відмовив у задоволенні цього позову³⁴.

Отже, Інформаційна війна в релігійній сфері становить важливу складову російсько-українського гібридного конфлікту. У цьому контексті на території України спостерігається активне розгортання пропагандистських наративів, зокрема за участю представників УПЦ МП. Застосування механізмів «м'якої сили» в релігійній площині набуває особливої актуальності на тлі значущих змін у державно-церковних відносинах. Одним із таких поворотних моментів стало офіційне припинення та не відновлення договору з Українською Православною Церквою Московського патріархату на користування приміщеннями культового призначення.

Значущість цієї події полягає в тому, що Лавра є одним із релігійних символів українського православ'я. Той факт, що його приміщення з моменту здобуття Україною незалежності перебуває у власності УПЦ МП, свідчить про те, що з огляду на підпорядкування Московському патріархату ця територія може бути потужним центром впливу та поширення російської ідеології в українському суспільстві. Тому за понад рік повномасштабної російської військової агресії проти України важливим фактором дотримання конституційного права на свободу віросповідання є недопущення зловживань цією свободою, зокрема, російський деструктивний вплив через здійснення нерелігійної діяльності релігійними організаціями³⁵.

1 квітня 2023 р. Шевченківський суд Києва відправив під цілодобовий домашній арешт колишнього намісника Києво-Печерської лаври Павла до 30 травня 2023 р. за підозрою у розпалюванні міжрелігійної ворожнечі (стаття 161 КК України) та виправдовуванні збройного вторгнення Росії в Україну (частина 2 статті 436 КК України)³⁶. У фрагментах перехопленої телефонної розмови з вуст Митрополита, лунали звуки радості з приводу російської окупації українського міста Херсона. Він також називає вторгнення Росії в Україну «війною Америки до останнього українця», а також коментує ракетні обстріли Київської області як успішне знищення американських біологічних

³⁴ Єдиний державний реєстр судових рішень Господарський Суд міста Києва. Рішення іменем України. 09.08.2023. Справа № 910/4552/23 За позовом Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври / Чоловічий онастир/Української Православної Церкви до Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» про визнання недійсним правочину Суддя Сташків Р. Б. YouControl. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/112894536/>

³⁵ Synchak B., Yelisovento Y. and Romanchuk S. Information War in the Religious Sphere in the Context of the «Battle» for the Kyiv-Pechersk Lavra. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2023. Vol. 43. Iss. 7, Article 7. P. 69. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2464>

³⁶ Дуляба Н. Комісія з перевірки Києво-Печерської Лаври оголосить висновки після 15 травня. *Лаврський портал*. 14 Квітня 2023 р. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2023/04/14/komisiia-z-perevirky-kyievo-pecherskoi-lavry-oholosyt-vysnovky-pislia-15-travnia>

лабораторій³⁷. 14 липня 2023 р. суд змінив запобіжний захід на тримання під вартою до 14 серпня, однак 7 серпня митрополита було звільнено, після внесення застави у розмірі 33,3 млн грн. У лютому 2025 р. чергове судове засідання у справі Митрополита Павла було перенесено через виявлені порушення в оформленні доказів та неявку адвоката³⁸.

Цей випадок є показовим і репрезентативним для оцінки діяльності Української Православної Церкви Московського патріархату на території України. Залучення духовенства, намісника Києво-Печерської лаври Павла Лебеда та ще дев'яти його соратників, до санкційного списку свідчить про дискредитацію їхньої релігійної ролі через дії, що не є частиною духовної практики. Як зазначено у повідомленні Служби безпеки України, їм інкримінуються звинувачення у... «просуванні проросійських наративів та виправданні військової агресії Росії в Україні»³⁹. Викладені Службою безпеки України аргументи свідчать про ймовірну участь вищого духовного керівництва Української Православної Церкви Московського патріархату щонайменше в інформаційній складовій гібридної війни, яку веде Російська Федерація проти України. Значна частина зазначених осіб наразі перебуває за межами підконтрольної Україні території – або на тимчасово окупованих землях, або за кордоном.

До дій, що стали підставою для включення до санкційного переліку, належать:

- ініціативи щодо приєднання окремих єпархій до складу Російської Православної Церкви;
- співпраця з представниками окупаційної адміністрації;
- поширення проросійських ідеологічних наративів;
- публічне виправдання воєнної агресії Росії проти України.

Щодо зазначених осіб введено обмежувальні заходи строком на п'ять років. Вони передбачають, зокрема, блокування активів, заборону на здійснення торговельних операцій і обмеження на виведення капіталу з території України. Додатково, фігуранти санкційного списку позбавляються державних нагород та інших форм офіційного визнання⁴⁰.

³⁷ СБУ перехопила телефонні розмови Митрополита УПЦ (МП) Павла. *Служба Безпеки України*. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6qDoWr9CVto>

³⁸ Борисенко Т. Порушення в оформленні доказів і неявка адвокатів: суд у справі митрополита УПЦ МП Павла Лебеда вкотре перенесли. *Суспільне Київ*. 20.02.2025. URL: <https://suspihne.media/kyiv/952997-porusenna-v-oformlenni-dokaziv-i-neavka-advokativ-sud-u-spravi-mitropolita-upc-mp-pavla-lebeda-vkotre-perenesli/>

³⁹ СБУ опублікувала перелік осіб, які потрапили в «церковний список» санкцій РНБО. *АРМІЯІNFORM*. 3 грудня 2022 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/12/03/sbu-opublikovala-perelik-osib-yaki-potrapiyly-u-cerkovnij-spysook-sankcij-rnbo/>

⁴⁰ Там само.

Військова розвідка України, яка займається обміном полоненими, запропонувала обміняти частину з 12 тис. священиків на українських військовополонених, яких утримує Росія. Незважаючи на те, що вони є громадянами України, Україна вже обміняла частину обвинувачених московських священиків на українських військовополонених, яких утримує Росія, зазначив голова СБУ Василь Малюк, у деяких випадках позбавивши їх громадянства: «ворог дуже цінує своїх агентів у рясах. Так, одну таку особу обміняли на 28 українських військовослужбовців»⁴¹.

За ініціативи Президента Володимира Зеленського з метою захисту територіальної цілісності та державного суверенітету, зміцнення національної безпеки 20 серпня 2024 р. було прийнято Закон України № 3894-IX «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», що набув чинності 23 вересня 2024 р. Пункт 1 статті 3 цього Закону визначає, що «зважаючи на те, що Російська православна церква є ідеологічним продовженням режиму держави-агресора, співучасницею воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що вчиняються від імені Російської Федерації та ідеології «русского міра», діяльність в Україні Російської православної церкви заборонена»⁴². Пункт 2 статті 3 на підставі пункту 1 передбачає припинення діяльності релігійних організацій «афілійованих з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена..., у тому числі безпосередньо або як складова частина іншої релігійної організації, або за наявності інших ознак»⁴³.

Надзвичайно актуальною, на нашу думку є стаття 5, згідно якої пропаганда ідеології «русского міра» релігійними організаціями або їхніми органами управління, що загрожує національній безпеці та територіальній цілісності України, забороняється. Підтвердження фактів такої пропаганди здійснює відповідний державний орган за встановленою процедурою з використанням релігієзнавчих експертиз, офіційних даних і відкритих джерел⁴⁴.

Якщо державний орган, що відповідає за релігійну політику, виявляє, що релігійна організація в Україні пов'язана із забороненою іноземною організацією, він видає їй припис. Одночасно з цим на своєму сайті оприлюднюється

⁴¹ Одного священника УПЦ МП обміняли на 28 українських військовослужбовців – голова СБУ. *Інститут масової інформації*. 21.04.2023. URL: <https://suspihne.media/453018-svasennika-upc-mp-obminali-na-28-ukrainskih-vijskovih-sbu/>

⁴² Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій : Закон України від 20.08.2024 № 3894-IX: станом на 20.08.2024. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://www.golos.com.ua/documents/z-3894-ix.pdf>

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само.

такий перелік афілійованих організацій, який може оновлюватися. Релігійна організація повинна усунути ці порушення протягом 30 днів і надіслати звіт із доказами. Цей термін може бути продовжено ще максимум на 60 днів.

У випадку, якщо УПЦ не подасть звіт у визначений термін, не підтвердить усунення порушень або відсутні підстави для відкликання припису, Державна служба з етнополітики зобов'язана звернутися до суду з позовом про припинення діяльності відповідної релігійної організації⁴⁵.

Згідно з положеннями закону, передбачено дев'ятимісячний перехідний період, протягом якого Українська православна церква Московського патріархату повинна або об'єднатися з Православною Церквою України, або чітко й аргументовано засвідчити свою незалежність від Російської православної церкви. У разі невиконання цих умов суд може ухвалити рішення про офіційну заборону діяльності УПЦ МП, що передбачатиме її виключення з державного реєстру, втрату права власності та припинення релігійної діяльності на території України⁴⁶.

Державної служби з питань національної політики та свободи совісті згідно Закону буде виявляти зв'язки УПЦ МП з Росією. Ст. 3 цього Закону зазначає, що «зважаючи на те, що Російська православна церква є ідеологічним продовженням режиму держави-агресора, співучасницею воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що вчиняються від імені Російської Федерації та ідеології «русского міра», діяльність в Україні Російської православної церкви заборонена»⁴⁷.

Очільник Державної служби з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) Віктор Єленський зазначив, що в 2025 р. будуть проводитись дослідження релігійних організацій за ознаками афіліації. Якщо релігійна організація афілійована з РПЦ, то вона в травні отримає припис. «Наприклад, ми визначимо, що певна організація – частина РПЦ, бо її предстоятель чи голова є членом Синоду Російської православної церкви. Даємо припис, в якому просимо: «Ваше преосвященство, афіліація вашої релігійної організації з РПЦ полягає в тому, що ви є членом її керівного органу. Будь ласка, вийдіть з цього складу». Якщо він виходить зі складу цього керівного органу, то закон не застосовують. Якщо не виходить, тоді з травня Державна служба з етнополітики отримає

⁴⁵ Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій : Закон України від 20.08.2024 № 3894-IX: станом на 20.08.2024. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://www.golos.com.ua/documents/z-3894-ix.pdf>

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Там само.

право позиватися до суду щодо припинення цієї організації⁴⁸. Таким чином, згідно з новим законом діяльність Російської православної церкви заборонена в Україні, а також забороняється використання будь-яких релігійних організацій для поширення ідей «руського міра», оскільки це суперечить національним інтересам та національній безпеці України.

Свою позицію щодо ухвалення нового закону, спрямованого на захист українського релігійного простору від впливу російських релігійних структур висловив і Митрополит Епіфаній, очільник Православної Церкви України. Він наголосив, що духовна незалежність є невід'ємною складовою загальної незалежності держави. Також Митрополит зауважив, що, попри тривалий спротив, значна кількість релігійних громад уже перейшла під юрисдикцію ПЦУ та підтримала її ініціативи⁴⁹.

За висновками професорки історії, антропології та релігієзнавства в Університеті штату Пенсильванія Кетрін Ваннер (Wanner Catherine), релігійна свобода часто сприймається в абсолютних термінах: вона або існує, або її немає. Ідеали релігійної свободи перешкоджають втручанню держави у внутрішні справи релігійних громад. Але межу між релігійним і політичним часто важко помітити в партнерстві між церквою та державою, яке поширене в православних суспільствах. І коли ці партнерства стають зброєю для досягнення агресивних політичних цілей, як це було в Росії, відповідь на них виявиться вирішальною не лише для захисту суверенних держав, але й для західного розуміння того, що являє собою релігійну свободу в першу чергу⁵⁰.

Російська Федерація та Російська православна церква продовжують використовувати широко розгалужену систему пропаганди, що спирається на багаторічне домінування у православному релігійному просторі на міжнародному рівні. Вони намагаються переконати світ, що Україна «забороняє християнство» і «переслідує віруючих». Цей неправдивий наратив особливо пропагує американський проросійський підприємець індійського походження, кандидат у президенти США від Республіканської партії 2024 р., котрий пізніше знявся з перегонів Вівек Рамасвами (Vivek Ramaswamy), який стверджував,

⁴⁸ Антоняк М. Від УПЦ МП не вимагають змінити православний обряд – тільки вийти зі складу РПЦ: пояснення релігієзнавця Єленського. *Суспільне Чернівці*. 22.03.2025. URL: <https://suspilne.media/chernivtsi/976875-vid-upc-mp-ne-vimagaut-zminiti-pravoslavnij-obrad-tilki-vijti-zi-skladu-rpc-poasnenna-religieznavca-elenskogo/>

⁴⁹ Хмельницька В. Епіфаній розповів, як новий закон про УПЦ МП вплине на релігійну ситуацію в Україні. *ТСН*. 21.08.2024. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yepifaniy-rozpoviv-yak-noviy-zakon-vpline-na-religiyну-situaciyu-v-ukrayini-2644515.html>

⁵⁰ Wanner Catherine. How Russia Weaponized Religion in the War on Ukraine. *Inkstick Media*. November 6. 2024. URL: <https://inkstickmedia.com/how-russia-weaponized-religion-in-the-war-on-ukraine/>

що Україна «використовує гроші американських платників податків для заборони християнства»⁵¹.

Тому, реалізація Закону, що регулює діяльність релігійних організацій, на думку наукового співробітника Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) Сергія Здіорука, є складною через низку внутрішніх та зовнішніх політичних чинників. Сама процедура застосування закону є специфічною, комплексною та тривалою, що ускладнюється чутливістю релігійної сфери та історичним впливом тоталітарної російсько-комуністичної політики. Додатково, на цей процес впливає постійний моніторинг свободи совісті та релігії з боку міжнародних союзників та партнерів, особливо з огляду на статус України як кандидата в члени ЄС⁵².

Після закінчення дев'яти місяців (20 травня 2025 р.) для розриву зв'язків УПЦ МП з згідно Закону «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» Державна служба України з етнополітики та свободи совісті у період з 20 травня по 8 липня 2025 р. провела дослідження щодо наявності ознак афілійованості Київської митрополії Української Православної Церкви (код ЄДРПОУ 21510633) з іноземною релігійною організацією, діяльність якої заборонена на території України. 17 липня 2025 р. ДЕСС оприлюднила припис про усунення порушень законодавства у сфері свободи совісті та релігійних організацій, яким зобов'язала Київську митрополію Української православної церкви (Московського патріархату) упродовж одного місяця припинити належність до структури Російської православної церкви, діяльність якої заборонена в Україні.

Відповідно до припису, митрополит Київський і предстоятель УПЦ (МП) Онуфрій має до 18 серпня 2025 р. надати підтвердження, що вищі органи церковної влади УПЦ ухвалили рішення про:

- офіційний вихід зі структури РПЦ;
- визнання недійсними для УПЦ усіх положень статуту РПЦ;
- відкликання духовенства з усіх керівних та канонічних органів РПЦ;
- анулювання рішень РПЦ щодо анексії єпархій УПЦ та призначення керівництва цих єпархій⁵³.

⁵¹ Demas Alex. Assessing Vivek Ramaswamy's Claims About Ukraine. *The Dispatch. Fact Check*. 16 November. 2023. URL: <https://thedispatch.com/article/assessing-vivek-ramaswamys-claims-about-ukraine/>

⁵² Здіорук С. Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», прийнятий для забезпечення національної безпеки в умовах агресії РФ. *НІСД*. 18.10.2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/zakon-ukrayiny-pro-zakhyst-konstytutsiynoho-ladu-u-sferi-diyalnosti>

⁵³ Припис про усунення порушень законодавства про свободу совісті та релігійні організації. ДЕСС. 17 Липня, 2025 р. ДЕСС. URL: https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2025/07/Prypys_KM-UPTS-12.pdf

Відповідно до Закону⁵⁴ від 24 серпня 2024 р., у разі якщо Українська православна церква не надасть у визначений термін звіт або не підтвердить усунення виявлених порушень, а також за відсутності підстав для відкликання припису, ДЕСС зобов'язана звернутися до суду з позовом про припинення діяльності цієї релігійної організації.

16 серпня 2025 р., у відповідь на Припис, на офіційному сайті УПЦ МП з'явилося повідомлення про те, що Київська митрополія УПЦ МП направила листа до Державної служби з етнополітики та свободи совісті. У листі УПЦ МП звинуватила ДЕСС в упередженості та прагненні «розправитися з неугодними», оскільки перевірка була проведена першочергово до неї.

Також, поставлено під сумнів професіоналізм членів дослідницької групи ДЕСС та повідомлено про намір звернення до суду з вимогою зупинити дію наказу ДЕСС № Н-65/11 від 13 травня 2025 р., яким затверджено її склад. Звинувачення в тому, що представники Київської митрополії УПЦ МП не були включені до складу групи, є безпідставними, оскільки експертиза має бути незалежною та об'єктивною.

Крім того, в листі зазначено, що дослідження ґрунтується «переважно на підставі документів іноземної держави, яка здійснила збройну агресію проти України» до яких УПЦ МП не має жодного стосунку. Одночасно акцентується увага на значній соціально-гуманітарній допомозі, наданій Церквою з 24 лютого 2022 р., що перевищує 241,5 млн грн⁵⁵.

І головним підсумком листа є твердження, що Припис від 17.07.2025 № П-1 має «маніпулятивний характер», «є далеким від об'єктивності та реалій», є фікційним та не має стосунку до УПЦ МП, а тому не може бути виконаний⁵⁶.

Ще однією плямою та черговим підтвердженням тісних зв'язків керівництва УПЦ МП з Російською православною церквою стало розслідування журналіста «Української правди» Михайла Ткача в травні 2023 р. про те, що митрополит УПЦ МП Онуфрій (Орест Березовський) володіє російським паспортом та ще понад 20 священнослужителів цієї церкви мають російське громадянство⁵⁷.

⁵⁴ Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій : Закон України № 3894-IX від 20.08.2024: станом на 20.08.2024. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text>

⁵⁵ Київська Митрополія направила лист до ДЕСС щодо питань державної політики по відношенню до УПЦ. Українська Православна Церква. Синодальний інформаційно-просвітницький вігглі УПЦ. 16.08.2025. URL: <https://uoc-news.church/2025/08/16/kijivska-mitropoliya-napravila-list-do-dess-shhodo-pitan-derzhavnojipolitiki-po-vidnoshennyu-do-upc/#2025-08-20>

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Ткач М. Московський патріархат. В кого зі служителів УПЦ є російське громадянство? *Українська правда*. 7 квітня 2023 р. URL: https://www.youtube.com/watch?v=mOF_nvbuuqM

За даними розслідування, Онуфрій ще у 1998 р. оформив закордонний паспорт громадянина Російської Федерації, і пояснював цей факт тим, що під час розпаду СРСР мав постійну реєстрацію на території Росії, у зв'язку з чим автоматично набув громадянства цієї держави⁵⁸.

Тому, вже в липні 2025 р. на підставі матеріалів СБУ, Президент України Володимир Зеленський підписав Указ (не опублікований) про припинення українського громадянства Ореста Березовського (митрополита Онуфрія). Служба безпеки з'ясувала, що він ще у 2002 р. добровільно набув громадянство РФ, не повідомивши про це українські органи влади, водночас зберігаючи статус громадянина України. Крім того, Березовський підтримує зв'язки з Московським патріархатом і свідомо протидіє автокефалії Православної церкви України, продовжуючи демонструвати лояльність до РПЦ та патріарха Кирила навіть після початку повномасштабної агресії РФ⁵⁹.

Отже, з метою захисту національної та інформаційної безпеки та інформаційного суверенітету у серпні 2024 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», що має на меті обмеження впливу релігійних структур, пов'язаних із державою-агресором. Згідно з цим законом, забороняється діяльність організацій, керівні центри яких перебувають у країнах, що здійснюють збройну агресію проти України. Окрім того, неприпустимою вважається афілійованість із релігійними організаціями, забороненими в Україні, зокрема й з Російською православною церквою. Поширення ідеології «руського міра» визнається однією з підстав для заборони діяльності такої організації. Повноваження з виявлення таких зв'язків покладено на Державну службу з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), яка здійснює аналіз на основі відкритих джерел, експертиз і реєстрів.

У період із 20 травня по 8 липня 2025 р. ДЕСС провела дослідження, присвячене вивченню ознак афілійованості Київської митрополії Української православної церкви з Російською православною церквою. За його результатами 17 липня було видано припис про усунення виявлених порушень. Згідно з цим документом, УПЦ МП протягом місяця має вийти зі структури РПЦ,

⁵⁸ Гордон Д. Митрополита УПЦ МП Онуфрія позбавили українського громадянства. *Детектор мегія*. 02.07.2025. URL: <https://detector.media/infospace/article/242287/2025-07-02-mytropolita-upts-mp-onufriya-pozbavyly-ukrainskogo-gromadyanstva/>

⁵⁹ Так званого митрополита УПЦ (МП) Онуфрія. СБУ. 02.07.2025. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/za-materialamy-sbu-prypyneno-hromadianstvo-ukrainy-oresta-berezovskoho-tak-zvanoho-mytropolita-upts-mp-onufriia?fbclid=IwY2xjawLSB7RleHRuA2FlbQixMQABHvh2yWChY3mAtJiPsUpl3raODUwMlyvVvud6ehMygyACbSGI-g9JgQlQSOTk_aem_dnm5lWPMMGIOh6-BfWWM3w

яка заборонена в Україні. Митрополит Онуфрій зобов'язаний до 18 серпня надати офіційне підтвердження того, що найвищі органи церковної влади УПЦ ухвалили відповідні рішення.

Упродовж останніх років в Україні спостерігаються суттєві трансформації у релігійному самовизначенні православних вірян. Ці зміни зумовлені як реорганізацією православної церковної структури в державі, так і через вплив російської агресії на суспільні настрої. Про це свідчать дані останніх соціологічних опитувань. Зокрема, у період з 20 вересня по 3 жовтня 2024 р. Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів загальнонаціональне опитування громадської думки в межах проєкту «Омнібус». З власної ініціативи до анкети було включено запитання щодо релігійної самоідентифікації населення, а один із замовників запропонував запитання, що стосувалися ставлення до створення єдиної Православної Церкви в Україні, а також до законодавчих ініціатив із заборони окремих релігійних організацій. Шляхом телефонних інтерв'ю було опитано 2004 респондентів – повнолітніх громадян України, що мешкають на підконтрольній українській владі території.

Як свідчать результати опитування, релігійна самоідентифікація населення України з липня 2022 р. суттєво не змінилася. Переважна більшість респондентів – 70 % – і надалі вважають себе православними. З-поміж них найбільша частка, а саме 56 % від загальної кількості опитаних (що становить 81 % серед усіх, хто ототожнює себе з православ'ям), ідентифікують себе з Православною Церквою України. Ще 7 % опитаних назвали себе православними без уточнення конфесійної приналежності, а 6 % – ототожнюють себе з Українською Православною Церквою Московського Патріархату.

На другому місці за поширеністю виявилися атеїсти – 12 %. Слід зауважити, що серед варіантів відповіді «інші» окремі респонденти зазначали такі ідентичності, як «агностик» чи «невіруючий», уникаючи прямого зарахування себе до атеїстів, але демонструючи схожі позиції. Приблизно 7 % опитаних ідентифікують себе з Українською греко-католицькою церквою. Інші конфесійні належності вказували не більше як 3 % учасників опитування⁶⁰.

Згідно з результатами опитування, 61 % громадян України висловлюють підтримку ідеї створення єдиної Православної Церкви в межах держави. Проти такої ініціативи виступають 16 % респондентів, тоді як ще 20 % залишаються байдужими до цього питання.

⁶⁰ Грушецький А. Пресреліз. Релігійна самоідентифікація українців, ставлення до створення єдиної Православної Церкви та до Закону про заборону окремих релігійних організацій. Київський міжнародний інститут соціології. 15.10.2024. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=7>

Митрополит Епіфаній отримав беззаперечну підтримку серед респондентів, які вважають його найкращим кандидатом на пост глави об'єднаної Православної Церкви: його кандидатуру підтримують 50 % усіх опитаних, що становить 76 % серед тих, хто визначився зі своєю думкою. Інші варіанти включають: іншого українського ієрарха (8 % від загальної кількості респондентів та 12 % серед тих, серед тих, хто мав чітку позицію), митрополита Онуфрія (6 і 9 % відповідно), а також ієрарха з-за кордону (2 і 3 %). Близько третини опитаних заявили про відсутність чіткої позиції або виявили байдужість до цього питання⁶¹.

У вересні 2024 р. Верховна Рада України ухвалила законопроект про внесення змін до низки чинних законів, які регулюють діяльність релігійних організацій в Україні. Закон передбачає можливість заборони діяльності тих релігійних структур, що мають зв'язки з Російською Федерацією. Відповідно до результатів опитувань, 80 % громадян України підтримують прийняття цього нормативного акта. Водночас 16 % опитаних висловили незгоду з його ухваленням, а ще 4 % не змогли визначити своє ставлення до цього питання⁶².

Майже паралельно з дослідженням КМІС, з 25 по 31 жовтня 2024 р. Центр Разумкова за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні провів соціологічне опитування на тему «Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (жовтень 2024 р.)». Дослідження методом особистого інтерв'ю (face-to-face) проводилося лише в регіонах, що контролюються українським урядом і не є зоною активних бойових дій. Починаючи з 2014 р., спостерігається поступове зменшення кількості осіб, які ідентифікують себе як православні: їхня частка скоротилася з 70 % у 2014 р. до 55 % у 2024 р. Водночас дещо зросла частка прихильників Української греко-католицької церкви – з 8 до 12 %. Крім того, 10 % респондентів назвали себе «просто християнами», а 18 % заявили, що не належать до жодного релігійного віросповідання⁶³.

До 2018 р. в Україні існувало три основні православні церкви: Українська автокефальна православна церква (УАПЦ), Українська православна церква в юрисдикції Московського патріархату (УПЦ (МП)) та Українська

⁶¹ Грушецький А. Пресреліз. Релігійна самоідентифікація українців...

⁶² Там само.

⁶³ Разумков Центр. Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (жовтень 2024 р.). 27 січня 2025 р. Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-religiynosti-dovira-do-tserkvy-konfesiyni-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-zhovten-2024r>

православна церква Київського патріархату (УПЦ-КП). За цей період кількість прихильників УПЦ (МП) значно скоротилася – з 24 % у 2010 р. до 12 % у 2018 р. Водночас кількість вірян УПЦ-КП зросла майже вдвічі, з 15 до 29 %.

У грудні 2018 р. УПЦ-КП та УАПЦ об'єдналися, утворивши Православну Церкву України (ПЦУ), яка у січні 2019 р. отримала Томос⁶⁴ про автокефалію від Вселенського Патріархату. Надалі відсоток вірян, які ідентифікують себе як прихильники ПЦУ, демонстрував тенденцію до зростання: у 2021 р. – 24 %, у 2022 – 36 %, у 2023 – 42 %. Водночас у 2024 р. цей показник знизився до 35 %, що відповідає рівню 2022 р. і свідчить про незначне скорочення порівняно з 2023 р. Зменшення частки вірян ПЦУ корелює зі загальним скороченням кількості православних у 2024 р. (з 61 до 55 %) ⁶⁵.

Істотне падіння продемонстрував і показник ідентифікації з УПЦ (МП): з 13 % у 2021 р. до 5,5 % у 2024 р. Ця динаміка відображає наслідки широко-масштабної війни Росії проти України та зміну суспільного ставлення до структур, пов'язаних із РПЦ⁶⁶.

Щодо вже згадуваного ЗУ «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», значна частина громадян висловила схвалення його ключових положень. Зокрема, 74 % респондентів підтримали норму, що забороняє діяльність Російської православної церкви на території України (проти – 10 %).

Ще більшу підтримку – 79 % – отримало положення, згідно з яким жодна релігійна організація, яка функціонує в Україні, не може мати керівного центру в державі, яка здійснює збройну агресію проти України (не підтримують 7 %). Також 75 % опитаних схвалюють заборону на входження українських релігійних організацій до складу іноземних структур, діяльність яких в Україні заборонена (проти – 7 %).

Найвищий рівень підтримки – 80 % – зафіксовано щодо норми, яка визначає пропаганду ідеології «руського міра» з боку релігійної організації або її керівних органів підставою для припинення її діяльності (не згодні – 6 %). Більшість українців у всіх регіонах підтримують ці законодавчі ініціативи⁶⁷.

Отже, згідно результатів опитування, населення демонструє високу підтримку законотворчих ініціатив щодо обмеження діяльності релігійних структур,

⁶⁴ Указ синоду і/або глави помісної православної церкви з важливих питань церковного устрою або віровчення.

⁶⁵ Разумков Центр. Рівень релігійності, довіра до Церкви...

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Там само.

пов'язаних із державою-агресором: 74–80 % респондентів підтримали ключові положення відповідного закону. Це свідчить про посилення суспільного запиту на захист національної безпеки у релігійній сфері та подальшу дерадянізацію духовного простору.

Результати двох соціологічних опитувань – Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) та Центру Разумкова – демонструють як спільні тенденції, так і деякі відмінності в релігійній самоідентифікації українців. Обидва дослідження підтверджують стабільне домінування православ'я, хоча КМІС фіксує 70 % православних, тоді як Центр Разумкова – лише 55 %, що вказує на різницю у методології та часі проведення. Водночас в обох опитуваннях зафіксовано перевагу ПЦУ серед православних та суттєве зменшення підтримки УПЦ (МП). Обидва джерела також відзначають зростання частки нерелігійного населення, зокрема атеїстів, агностиків або тих, хто не ототожнює себе з жодною конфесією. Респонденти обох опитувань висловлюють високу підтримку створення єдиної Православної Церкви в Україні та законодавчих ініціатив щодо обмеження діяльності релігійних структур, пов'язаних з Російською Федерацією (понад 74 %). Такі дані свідчать про посилення запиту суспільства на духовну суверенність і безпеку відповідальність релігійних організацій.

На нашу думку, зменшити ризики та загрози, що походять від діяльності Української православної церкви Московського патріархату, допоможе лише комплексний підхід. Він міг би бути зорієнтований на:

- Чітку та прозору державну політику у релігійній сфері, спрямовану на подолання суперечностей і запобігання конфліктам.
- Розробку та прийняття законодавства, що чітко розмежовує духовну діяльність і проросійську пропаганду. Закон має бути універсальним для всіх релігійних організацій, запобігаючи маніпуляціям і подвійним стандартам.
- Створення незалежних механізмів моніторингу, які б постійно відстежували діяльність релігійних організацій на предмет їхньої афільованості з державою-агресором.
- Рішучі дії влади щодо притягнення до кримінальної відповідальності представників усіх релігійних організацій, які порушують законодавство України незалежно від їх посади та статусу.
- Постійну роз'яснювальну роботу серед громадян про справжню діяльність УПЦ МП: публікацію офіційних даних про виявлені порушення, рішення судів та результати розслідувань; проведення інформаційних кампаній у ЗМІ, соціальних мережах

та освітніх закладах, які пояснюватимуть різницю між вірою, релігією та політичною пропагандою; сприяння роботі незалежних журналістів та експертів-релігієзнавців, які б могли об'єктивно висвітлювати ситуацію.

- Відкритий діалог з суспільством, публічні обговорення з експертами та представниками різних конфесій.
- Свідому громадську позицію самих українців: інформування органів влади про факти порушень, що відбуваються на місцях, та активне співробітництво з правоохоронними органами; підтримка українських релігійних організацій, які визнають незалежність і територіальну цілісність України, що сприятиме їхньому зміцненню; відмова від відвідування церков, які демонструють проросійську позицію або ігнорують закон, що стане найефективнішим інструментом громадського тиску.